

ВИКОРИСТАННЯ У ДОКАЗУВАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ В АДМІНІСТРАТИВНО- ДЕЛІКТНОМУ ПРОЦЕСІ

КАЗАЧУК Іван Володимирович - помічник судді Київського апеляційного адміністративного суду

Стаття посвячена дослідженню інформації, отриманої з електронних джерел, яка може використовуватися в доказуванні в адміністративно-деліктному процесі. Особливу увагу приділено характеристиці електронних джерел доказів та засобів забезпечення достовірності фактів, отриманих з них. Формулюються пропозиції щодо закріплення в Кодексі України об адміністративних правопорушеннях норми, яка встановить право, посилаючись на факти, підтверджені електронними документами, та забезпечить можливість безпосереднього дослідження таких джерел доказів суб'єктом доказування.

Ключові слова: адміністративно-деліктний процес, докази, доказування, джерела доказів, електронний документ, електронний цифровий підпис, позначка часу, електронна пошта, електронне повідомлення, електронний лист.

Стрімка інформатизація суспільства, яка докорінно змінює життя кожної людини, обумовлює необхідність «йти в ногу» з динамікою розвитку новітніх інформаційних технологій не лише окремого громадянина, а й усіх державних інституцій. Прогресування інформаційно-комунікаційних технологій нині не лише формує сприятливе середовище для розвитку суспільства, а може бути інструментом скоєння великої кількості правопорушень, у тому числі й адміністративних деліктів. Зважаючи на розвиток нових форм існування інформації, засобів її фіксації, передачі, обробки та збе-

реження, виникає необхідність їх використання в цілях забезпечення ефективної діяльності державних органів. Користування новітніми технологічними пристроями для засвідчення обставин реальної дійсності з метою встановлення інформації про делікти здійснюється широким загалом. Однак, говорити про ототожнення такої інформації з доказами ще зарано, оскільки діючі нормативно-правові акти не містять чітких вказівок щодо процедур використання в доказуванні даних, які містяться, зокрема в електронному вигляді. Наведене вище актуалізує обраний автором статті її предмет дослідження.

Окремим питанням електронних доказів присвячувалися роботи в різних видах процесуальної діяльності, зокрема, О. О. Присяжнюка, О. П. Євсєєва, Е. М. Деркача, А. А. Ницевича, М. В. Селівнова та інших.

Слід констатувати, невелику кількість праць, присвячених дослідженню електронних доказів взагалі та лише поодинокі позначення проблеми в адміністративному процесі зокрема.

Нині вчені та практики вказують про важливість дослідження питання про з'ясування та підтвердження інформації з приводу відправки та отримання електронних повідомлень електронною поштою, зокрема, під час доказування у справах про адміністративні правопорушення у сфері оподаткування. Так, у справі 473/5199/13-п, що надійшла від Вознесенського МВ УМВС, про притягнення особи до адміні-

стративної відповідальності за частиною 1 статті 164-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), суд виніс постанову, у якій передбачив закрити провадження у зв'язку із відсутністю складу адміністративного правопорушення. Обґрунтовується це тим, що вина не може ґрунтуватися на досліджених у судовому засіданні доказах, оскільки ДПС України не надала суду інформацію на доказ того, що притягнута до відповідальності особа (ОСОБА – 1) несвоєчасно подала податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку і сум утриманих з них (форма 1-ДФ) за другий квартал 2013 року, по строку протягом 40 календарних днів. У свою чергу, суд врахував інформацію, з пояснення ОСОБИ-1, яка вину за частини 1 статті 164-4 КУпАП України не визнала, пояснила, що даний документ в електронному вигляді нею було подано та доставлено до центрального рівня Державної податкової служби України 08 серпня 2013 року о 16 годин 05 хвилин на портал прийому звітності ДПС України, але документ не було прийнято через виниклі несправності в мережі ДПС України. Про те, що документ поданий ОСОБОЮ-1 в електронному вигляді не був прийнятий по мережі ДПС України, вона дізналася під час перевірки, і вдруге повторно 23.10.2013 року його було направлено до ДПС України [1].

У схожих справах необхідно доказувати, що електронний лист було відправлено конкретно особою, а також, що електронний лист було отримано особою за допомогою електронної пошти.

Для того, щоб така інформація мала доказове значення, необхідно після з'ясування адресата, цілісності електронного повідомлення, тощо, встановити час отримання та відправлення такого повідомлення. Це можливо зафіксувавши час створення електронного документа шляхом застосування «штампу часу». Присвоєння «штампу часу» конкретному електронному документу забезпечить доказ факту його існування в конкретний проміжок часу, що вказується в такому штампі. Можливо зафіксувати час здійснення будь-якої операції, пов'язаної

з обігом електронного документа, в тому числі час надходження від суб'єкта електронного документа на сервер електронного документообігу або надходження такого документа будь-якому користувачу. Використання «штампу часу» дозволяє забезпечити доказування часу формування електронного цифрового підпису (далі – ЕЦП) електронного документа [2]. В Україні «штамп часу» чи «позначка часу» визначається як підписаний електронним цифровим підписом документ, яким Служба позначки часу засвідчує, що в зазначений момент часу їй було надано значення хеш-функції, що означає забезпечення неможливості автора документа відмовитися від свого підпису. Наявність позначки часу в підписаному документі дозволяє продовжувати термін дії електронного підпису. «Ланцюжок» позначок часу дозволяє створювати системи архівного зберігання електронних документів [3].

Окремі вчені вказують, що оскільки в пам'яті комп'ютера залишається інформація про те, які листи, коли та кому відправлялися, за умови якщо ця інформація не змінена або не видалена, то такі комп'ютерні дані можуть стати джерелом доказів. Проте, щоб використати їх у процесі доказування необхідно проводити судову експертизу комп'ютерної техніки [4]. З цього приводу Л. М. Романенко вказує, що використання електронних документів як доказів в адміністративному процесі є проблематичним, через те що немає чіткого правового регулювання. Унаслідок цього судді по-різному сприймають такий вид документів, а сторони намагаються уникати ускладнень, пов'язаних із їх наданням, та не посилаються на зазначені джерела. Виправити ситуацію можливо, доповнивши кодифіковані нормативно-правові акти нормою про судовий розгляд справи, яке буде містити положення про дослідження електронних документів, де буде передбачено, як представляються учасникам процесу такі електронні документи, передбачити право учасників у справі задавати питання спеціалістам та експертам щодо автентичності (оригінальності) таких документів, зокрема, електронного підпису та інших реквізитів,

право сторін, просити суд виключити їх із переліку доказів у справі, вирішувати справу без таких доказів чи призначити експертизу тощо [5].

Незважаючи на можливість використання експертизи комп'ютерної техніки у справах про адміністративні правопорушення, необхідно зазначити, що її проведення суттєво збільшить витрати особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, оскільки оплатити її проведення має саме ініціатор. Враховуючи вказані обставини, використовувати таке джерело доказів під час розгляду справи про адміністративні правопорушення не досить перспективно.

Крім вказаного способу, окремими практиками пропонується для використання електронного листування у доказуванні діяти у такий спосіб:

а) заздалегідь індивідуалізувати електронні листи з метою використання їх як доказу в суді. Зробити це можна двома способами: юридична сила електронного листування може бути обумовлена в угоді; між контрагентами може бути укладена додаткова угода. Для дотримання всіх формальностей у документі необхідно зазначити адреси електронних поштових скриньок, які будуть у подальшому використані, а також вказати осіб, яким буде доручено ведення переписки від особи чи організації. У разі коли такі особи в документі прописані не будуть, електронні поштові адреси та деякі аспекти узгодження яких контрагенти будуть провадити шляхом листування в інтерактивному режимі, юридична сила електронного листування судом може бути не визнана;

б) використання ЕЦП. Якщо в суді буде надане повідомлення з електронного листування, для підпису якого контрагентом було використано ЕЦП, не виникає необхідності доказу факту відправлення повідомлення та його оригінальності (автентичності). При цьому важливо врахувати те, що сторони заздалегідь мають узгодити можливість використання ЕЦП;

в) проведення судової експертизи компанією, що є фахівцем з комп'ютерно-технічних експертиз;

г) складання нотаріального протоколу.

Нотаріус, отримавши доступ до електронного листування, перевіряє, чи є листування справжнім, чи є адресатами представники сторін. На підставі цих даних нотаріус складає протокол для переведення інтерактивної переписки у форму, яка підходить для процесу. Також до протоколу приєднуються і самі повідомлення з листуванням, заздалегідь роздруковані [6].

Стосовно пропозиції деяких вчених, зокрема А. Т. Боннера, який вказував на можливість будь-якого електронного документу перетворювати в людиночитаєму форму [7, с. 145], тобто, по суті, роздруковувати електронні документи та завіряти їх нотаріально, що надасть можливість надавати його суду, як джерела доказів.

Е. М. Деркач, досліджуючи електронні накладні при здійсненні перевезення вантажів залізничним транспортом, як джерело доказів у господарському судочинстві, як і попередники, пропонує закріпити можливість та порядок засвідчення паперової копії електронної накладної з метою звернення до суду та визнання її юридичної сили [8, с. 319].

Такий підхід вважаємо помилковим, оскільки його представниками ототожнюється електронний документ із документом на електронному носіїві. Якщо останній, – створений в оригіналі на матеріальному носіїві (паперовому), може існувати і в паперовому і в електронному вигляді, то електронний документ існує лише в електронному вигляді. Зважаючи на це, документ, що існує як у паперовому, так і в електронному вигляді при наданні суду у вигляді роздруківки, що завірена відповідним чином (нотаріально), буде мати статус копії письмового документа, є, власне, різновидом письмового документа та має відповідати вимогам, що передбачені до письмових документів.

Електронний документ існує виключно в електронному вигляді, тому є оригіналом документа, що не може мати роздрукованої копії, а тому не є письмовим доказом, і щоб бути визнаним джерелом доказів, повинен надаватися для оцінки на електронному носіїві.

Також у згаданому аспекті слід зазна-

чити, що досить часто до названих електронних документів помилково відносять інформацію – відповіді від організації баз даних, реєстрів та серверів за підписом керівників таких організацій, із зазначенням відомостей, зафіксованих на електронних носіях. Такі відповіді можна визнати похідними письмовими джерелами доказів, відповідно до них встановлені вимоги такі ж як і до письмових джерел доказів.

Враховуючи вищезазначене, погоджуємося із М. В. Селівановим, щодо виділення ознак відомостей в електронному вигляді, з процесуальної точки зору, зокрема:

а) носій відомостей в електронному вигляді не виконує функцій захисту його змісту від змін. Захисну функцію може виконати атрибутивна інформація, яка міститься в файлах. В електронному вигляді письмового доказу матеріальний носій виконує тільки функцію зберігання. Захисну функцію збереження змісту в незмінному вигляді матеріальний носій виконати не в змозі. В електронному середовищі відомості, окрім змістовної частини (відомості, які мають значення для вирішення справи) мають атрибутивну електронну інформацію (службову інформацію, яка встановлюється електронним пристроєм). Кожен файл складається з атрибутів і змісту. Файловій системі поняття «оригінал» позбавлене сенсу – оскільки будь-які копії одного і того ж файлу завжди будуть абсолютно автентичні. Тому зв'язок між файлами та його носієм не має значення. «Носієм» даних в електронній формі стає не матеріальний носій, а окремий файл роздрукування, перенесення на папір відомостей в електронному вигляді позбавить суб'єктів доказування можливості перевірки цілісності цих відомостей. За таких умов є необхідним збереження та надання доказів в електронному вигляді. Оцінка достовірності доказів повинна проводитися за змістовною частиною файлу та за її атрибутами; б) відомості в електронному вигляді знеособлені. Встановлення зв'язку між особою та відомостями в електронному вигляді може проводитися лише опосередковано. Ідентифікація може бути проведена лише за допомогою наявності контролю над тим чи іншим електронним

ідентифікатором: електронним цифровим підписом, джерелом надходження відомостей, веб-сайтом та іншим [9].

Змінити ситуацію на краще та забезпечити використання електронних доказів при здійсненні доказування у вітчизняних видах юридичного процесу без необхідності проведення додаткових процесуальних дій та формування інших джерел доказів, що є досить дорогим та довготривалим процесом, можна шляхом зміни підходу до цього інституту. При цьому доцільно звернути увагу на досвід Німеччини та Франції щодо правового регулювання у вказаній сфері. Так, Німецький підхід до надання юридичної сили електронним документам на рівні із юридичною силою документів у паперовому вигляді полягає у побудуванні суворого порядку на базі регулювання використання криптографії з відкритим та закритим ключем, тобто доказова сила таких документів забезпечується наявністю електронного цифрового підпису. У Франції електронні документи отримали таке ж визнання юридичної сили, як і паперові з власноручним підписом без зв'язку із конкретним технологічним засобом [4].

Електронні поштові повідомлення стали одним з найбільш розповсюджених джерел доказів у Сполучених Штатах Америки. З 1 грудня 2006 року до Федеральних правил цивільного судочинства США було внесено зміни, що стосуються надання та оцінки електронних повідомлень, у зв'язку із тим, що у вказаних судах серед наданих електронних документів 70% становили саме електронні повідомлення. З 29 березня 2011 року крім офіційної переписки суди США прийняли рішення про використання у доказуванні неофіційної переписки, зокрема, між представниками позивача і відповідача та на підставі змісту таких електронних повідомлень було прийнято остаточне рішення у справі.

У російському цивільному процесі суди не звертають увагу на електронну переписку учасників спору, що викликано великими фінансовими витратами, технічними складнощами, складнощами аутентифікації та ідентифікації електронних поштових повідомлень, хоча їх практично неможливо повністю видалити [10].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню інформації, отриманої з електронних джерел, яка може використовуватися у доказуванні в адміністративно-деліктному процесі. Особливу увагу приділено характеристичні електронних джерел доказів та засобів забезпечення доказових фактів, отриманих з них. Формулюються пропозиції щодо закріплення у Кодексі України про адміністративні правопорушення норми, що встановлюватиме право посиляється на факти, підтверджені електронними документами, та забезпечить можливість безпосереднього дослідження таких джерел доказів суб'єктом доказування.

Електронні докази, зокрема Інтернет-сторінки, повідомлення електронної пошти, електронні договори тощо, можуть існувати лише в електронному вигляді та у зв'язку із технічними особливостями можуть бути надані тільки на електронному носіїві. Такі електронні докази не можуть перетворюватися у форму роздруківок, оскільки під час роздрукування втрачать свої обов'язкові реквізити.

Для більш широкого та ефективного використання в доказуванні у справах про адміністративні правопорушення електронних документів доцільно в КУпАП закріпити норму, що встановлюватиме право за відсутності у суб'єкта доказування необхідних технічних засобів, зобов'язати особу, яка притягується до адміністративної відповідальності та посиляється на факти, підтверджені електронними документами, забезпечити можливість безпосереднього дослідження таких джерел доказів суб'єктом доказування.

Література

1. Справа № 473/5199/13-п Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-postanova-473-5199-13-p-drobinskij-o-e-15-11-2013-porushennya-poryadku-utrimannya-ta-pegereghuvannya-27677840>

2. Службы удостоверяющего центра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cryptostandart.ru>. – Назва з екрану.

SUMMARY

The article investigates the information obtained from electronic sources that can be used in evidence in administrative tort process. Particular attention is paid to the characteristics of electronic sources of evidence and means of providing evidence of facts derived from them. Formulated proposals for fixing the Code of Ukraine on administrative offences rules, setting the right refers to the facts proven electronic documents and provide an opportunity to directly study the sources of evidence subject to proof.

3. Позначка часу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ivk.org.ua>. – Назва з екрану.

4. Ницевич А. А. Электронный документ как доказательство / А. А. Ницевич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rtp.com.ua/4business/10>

5. Романенко Л. М. Экспертиза в административном процессе : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – административное право и процесс ; финансовое право ; информационное право ; Государственный НДІ МВС Украины. – К., 2013. – 20 с.

6. Электронная переписка как доказательство в суде [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.v-artis.ru/press-sluzhba/>

7. Боннер А. Т. Электронный документ как доказательство в гражданском и арбитражном процессе / А. Т. Боннер // Закон. – 2009. – № 11. – С. 141-157.

8. Деркач Е. М. Электронная накладная при здійсненні перевезення вантажів залізничним транспортом: правові засади застосування / Е. М. Деркач // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 314-321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12dempzz.pdf>

9. Селіванов М. В. Надання письмових доказів в електронному вигляді та перевірка їх достовірності / М. В. Селіванов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitis.com> – Назва з екрану.

10. Галачиева І. Электронная переписка как доказательство в гражданском процессе / І. Галачиева // Режим доступу : <http://www.zakon.ru/blogs1898>. – заголовок з екрану.